

## طرح کلی فطری و عقلی انتظار در منظومه فکری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله)

محمود ملکی راد<sup>۱</sup>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۱۸

### چکیده

اهمیت و جایگاه انتظار موجب شده تا در روایات از آن به برترین اعمال امت، بافضیلت‌ترین و بهترین عبادات و برترین جهاد امت، یاد شود. همراهی انتظار با لفظ «فرج» در این روایات بیانگر آن است که در انتظار و چشم به راه بودن به فرج و گشایش، نگاه جامعه و سمت و سوی آن به تحول و دگرگونی مثبت با ایجاد بینش‌ها و نگرش‌های صحیح است که سعادت و فرج و گشایش را برای مردم در پی خواهد داشت؛ و موجب آمادگی جامعه در زوایا و حوزه‌های مختلف اعتقادی و فکری، اخلاقی و تربیتی، و فرهنگی و اجتماعی، و سیاسی می‌شود. «طرح کلی» بیانگر پایه‌ها و بنیان‌ها و زیرساخت‌هایی است که چیزی بر آن استوار باشد و بدان تکیه داشته باشد و به واسطه تنوع موضوعاتش متنوع خواهد بود. مانند طرح فطری، طرح عقلی، طرح نقلی و... بررسی طرح کلی مهدویت و انتظار در منظومه فکری اندیشمندان اسلامی موجب می‌شود تا با الهام از آن افکار، جامعه منتظر خود را برای ایجاد و تحقق جامعه موعود و آرمانی اسلامی که در اندیشه اسلامی از آن به حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام یاد می‌شود؛ آماده نماید. در نتیجه با شناخت آثار و ابعاد مختلف باور به مهدویت می‌توان در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای آینده جامعه اسلامی به منظور احیای تمدن اسلامی از آن کمک گرفت. در نوشته پیش‌رو «طرح کلی فطری و عقلی انتظار در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله)» مورد بررسی قرار گرفته و به این سؤال که «مهم‌ترین طرح کلی فطری و عقلی انتظار از منظر حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله) کدامند؟»

۱. عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی قم، ایران (m.malekirad@isca.ac.ir).

پاسخ داده شده است. برای تبیین پاسخ این پرسش به آثار مکتوب و منقول معظم له مراجعه گردیده و از روش توصیفی و تحلیلی بهره گرفته شده است. از مهم ترین نوآوری های این تحقیق، استخراج طرح کلی فطری و عقلی انتظار براساس منظومه فکری حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله) است. واژگان کلیدی: طرح، فطرت، عقل، انتظار، منظومه فطری.

## مقدمه

اندیشه مهدویت در فرهنگ شیعی به علت گره خوردن آن با اعتقاد به امام حی و غایب از اهمیت و جایگاه ممتازی برخوردار است و دارای ظرفیت ها، کارکردها و آثار متعددی است؛ و در حوزه های فردی و اجتماعی آثار و پیامدهای بسیاری دارد. بیشترین آثار و کارکردهای مهدویت، با بحث «انتظار» گره خورده است. انتظار فرج موجب آمادگی جامعه در حوزه های مختلف اعتقادی و فکری، اخلاقی و تربیتی، فرهنگی و اجتماعی و سیاسی است؛ و موجب می شود تا آرمان گرایی و نشاط و پویایی و وظیفه شناسی و روح امید در افراد زنده شود. اهمیت و جایگاه مقوله انتظار موجب گردیده تا این مسئله همواره مورد توجه اندیشمندان اسلامی به خصوص شیعه قرار گیرد و حرکت های فرهنگی و اجتماعی و سیاسی را براساس آن پی ریزی نمایند. بی شک بررسی دیدگاه عالمان اسلامی و تبیین ابعاد مختلف انتظار و طرح کلی آن در منظومه فکری آنان، علاوه بر آثار اجتماعی و سیاسی آن، در ارائه الگو برای نسل جدید، دارای تأثیر بسیاری خواهد بود. براین اساس در نوشته پیش رو بعد از مفهوم شناسی، طرح کلی فطری و عقلی انتظار براساس منظومه فکری حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله) مورد بررسی قرار داده می شود. لازم به یادآوری است که از نظر پیشینه تحقیق، تاکنون کار پژوهشی در این حیطة صورت نگرفته است.

## مفهوم شناسی

### طرح

کلمه طرح در لغت و در معنی اسم مصدری به معنای پی ریزی کردن، بنا نهادن آمده است (عمید، ۱۳۶۳: ج ۲، ۱۶۶۷). بدین جهت «طرح افکندن» به معنی پی افکندن و بنیاد نهادن آمده است (دهخدا، ۱۳۳۵: ج ۳۳، ۲۰۳).

بر این اساس می توان گفت «طرح» در اصطلاح به معنی بنیان و بنیاد نهادن چیزی است؛ و منظور از «طرح کلی» پایه ها و بنیان ها و زیرساخت هایی است که چیزی بر آن استوار باشد و

بدان تکیه داشته باشد به گونه‌ای که اثبات آن چیز مبتنی بر آنها باشد؛ به صورتی که به راحتی قابل زوال و انهدام نباشد. طرح کلی به واسطه تنوع موضوعاتش متنوع خواهد بود. مانند طرح فطری، طرح عقلی، طرح نقلی و... .

## انتظار

انتظار در لغت به معنی ترقب و توقع چیزی داشتن (ابن منظور، ۱۴۱۴: ج ۱، ۴۲۴؛ زبیدی، ۱۴۱۴: ج ۲، ۳۱) و چشم به راه بودن چیزی است؛ و در تعریف اصطلاحی، انتظار عبارت است از یک حالت قلبی و روحی که موجب آمادگی فرد برای چیزی که در انتظارش است حکایت می‌کند (موسوی اصفهانی، ۱۴۲۸: ج ۲، ۱۵۲). «انتظار یعنی ترقب، یعنی مترصد یک حقیقتی که قطعی است، بودن؛ این معنای انتظار است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۴/۱۸).<sup>۱</sup> منتظر کسی است که در خود آمادگی لازم برای ظهور امام زمان علیه السلام را ایجاد می‌کند. این آمادگی باعث می‌شود تا وی از حالت روحی مناسبی برخوردار باشد و با تلاش و مجاهدت خود را برای رسیدن به آینده‌ای روشن آماده نگه دارد. با این وصف انتظار از سنخ تلاش و عمل و تکاپو و تحرک است. «انتظار یک عمل است، یک آماده‌سازی است، یک تقویت انگیزه در دل و درون است، یک نشاط و تحرک و پویایی است در همه زمینه‌ها... انتظار یک عمل است بی‌عملی نیست» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۸۴/۶/۲۹).<sup>۲</sup> انتظار از «کلیدواژه‌های اصلی فهم دین و حرکت اساسی و عمومی و اجتماعی امت اسلامی به سمت اهداف والای اسلام است» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۹۰/۴/۱۸).<sup>۳</sup>

در نهایت در جمع‌بندی معنای اصطلاحی انتظار می‌توان گفت:

انتظار به معنای اشتیاق انسان، برای دست‌رسی به وضعی برتر و بالاتر است و این حالتی است که بشر همیشه باید در خود حفظ کند و پیوسته در حال انتظار فرج الهی باشد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۰/۶).<sup>۴</sup>

## منظومه فکری

«منظومه» در لغت به معنی چیزی است که در صف و قطار و در نظم واقع شده باشد (دهخدا،

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12889>
2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3308>
3. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12889>
4. <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=17917>

۱۳۳۵: ج ۱۴، ۲۱۶۷۲). منظومه فکری به مجموعه مبانی فکری، اهداف، اصول و مبانی، بایدها و نبایدها و روش‌هایی گفته می‌شود که با یکدیگر هماهنگ و در ارتباط‌اند که تبیین نظام‌مند و جهت‌دار از موضوع خاصی را ارائه می‌دهد. در واقع منظومه فکری پارادایم و الگوی جامع و طرح راهبردی و هماهنگ و منسجم است که در آن اصول و اهداف و مبانی و... مشخص است. قوام منظومه فکری به اندیشه‌ای است که از آن شکل گرفته است. در شکل‌گیری اندیشه‌های عوامی چون مبانی نظری یعنی نوع نگاه به هستی، انسان و جامعه و ابعاد و ویژگی‌های فردی و شخصیتی و تحول‌های زمانه اندیشمند، دارای تأثیر است که به نظریات مختلف ممکن است منتج شود.

مهم‌ترین طرح کلی انتظار در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله) دو طرح فطری و عقلی است. در این نوشته از این دو طرح گفت‌وگو می‌شود.

#### ۱. انتظار و طرح کلی فطرت

امور فطری به اموری گفته می‌شوند که بالوجدان قابل درکند و به دلیل خاصی نیاز ندارند؛ یعنی انسان بماهو انسان آنها را در ضمیر خودش درک می‌کند و بر اثبات‌شان به هیچ دلیلی نیاز ندارد. به تعبیر شهید مطهری رحمته‌الله «ما یک سلسله امور فطری داریم و فطری بودن آنها را در ضمیر خودمان وجدان می‌کنیم و هیچ نیازی به دلیل نداریم» (مطهری، ۱۳۹۲: ج ۳، ۴۷۲). فطرت یکی از مبانی منجی موعود و انتظار است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) با تأکید بر نقش فطرت آن‌را عامل اصلی کمال انسان که با ظهور منجی موعود محقق می‌شود؛ برمی‌شمرد و با تأکید بر این مطلب، در باره انتظار و مهدویت می‌فرماید:

یک درس از این درس‌ها این است که همه بدانند و همه اذعان و باور کنند که حرکت عالم به سمت صلاح و به سمت آفاق روشن است... حَقانیت آن دولت الهی و حکومت ربوبی در زمین در این است که همهٔ آحاد بشر سهم خود را از معرفت حقیقت و عمل به حقیقت خواهند گرفت. قدرتمندان و مستکبران و زورگویان و زراندوزان و زورمداران عالم هرچه تلاش کرده‌اند و بکنند، نخواهند توانست این حرکت و این رفتار طبیعی بشر را به سمت صلاح متوقف کنند. البته در کار خدا در زمین طفره نیست و کارها بر طبق روال طبیعی انجام می‌گیرد؛ اما طبیعت و فطرت عالم این است؛ که به سمت کمال برود (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۸/۲۲).<sup>۱</sup>

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3034>

مهم‌ترین دلایل فطری که از آن می‌توان طرح کلی فطرت برای مهدویت و انتظار را استخراج نمود؛ عبارتند از:

#### الف) انتظار و فطرت نجات خواهی

انتظار آمدن منجی پاسخ به ندای فطرت و طبیعت و ذات بشر است؛ و ریشه در ذات بشریت دارد. زیرا انتظار منجی و چشمداشت آمدن مصلح و امید به آینده‌ای روشن، امری فطری و طبیعی است که با ذات و وجود آدمی سرشته و عجین شده است؛ و با آفرینش هر انسانی همراه است و زمان و مکان و دین و فرهنگ خاصی نمی‌شناسد و به هیچ قوم و ملّتی اختصاص ندارد و زوال پذیر نیز نمی‌باشد. همه افراد طبق میل فطری و ذاتی خود مایلند روزی فرارسد که جهان بشریت در پرتو ظهور منجی از نابه‌سامانی‌ها نجات یابد و عدالت و صلح سراسر دنیا را فرا گیرد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) با تأکید بر این نکته که نجات کامل مستضعفان تنها در پرتو ظهور محقق خواهد شد؛ به منتظران یادآور می‌شود که لازم است برای ظهور و استقرار حکومت جهانی زمینه‌سازی نمایند. «همه آرزوهای انبیا و اولیا علیهم‌السلام ... و - آمال بزرگ آنان، استقرار عدل جهانی و نجات مستضعفان و نابودی ظلم در سطح عالم بود. البته وعده الهی حق است و استقرار عدل جهانی فقط در دوران ظهور حضرت بقیةالله (أرواحنا له الفداء) انجام خواهد گرفت» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۴/۸).<sup>۱</sup>

#### ب) انتظار و فطرت عدالت خواهی

عدالت خواهی یکی دیگر از خواست‌های فطری و طبیعی بشر است. بر طبق این خواست بشر به دنبال گسترش عدالت در جامعه می‌باشد. تا به امروز به این خواست جامه عمل پوشانده نشده است. بنابراین بشریت منتظر روزی است تا با آمدن منجی به این خواست فطری پاسخ داده شود.

از نگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) عدالت خواهی و اقامه عدل از امور فطری به‌شمار می‌رود. وی در این باره می‌فرماید:

فطرت الهی برای بشر طرفداری از حق، طرفداری از عدل و طرفداری از مجاهدت در راه مظلومان است؛ این فطرت انسانی است (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۹۵/۲/۱۶).<sup>۲</sup>

1 . <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2118>

2 . <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33011>

بنابراین از نگاه ایشان اقامه عدل یکی از اهداف مهم حکومت مهدوی است. بنابراین ضروری است منتظران با تأسی از آن هدف والا، در راه اقامه عدل، تلاش نمایند. «اصلاً پیامبران آمدند تا اقامه قسط کنند... کار اولشان این است که اقامه قسط کنند و مردم را از شر ظلم و جور طاغیان و ظالمان نجات دهند. هدف حکومت ولی عصر<sup>علیه السلام</sup> در آخرالزمان هم باز همین عدل است. وقتی شما روایات مربوط به امام زمان<sup>علیه السلام</sup> و هم چنین دعاها و زیارت‌های مربوط به ایشان را می‌خوانید، می‌بینید که روی چه چیزی تکیه می‌شود: «و أنت الّذی تملأ الارض قسطاً و عدلاً بعد ما ملئت ظلماً و جوراً»... در همه این روایات و دعاها، مسئله آمدن امام زمان<sup>علیه السلام</sup> معلل به این شده که آن بزرگوار بیاید و در دنیا قسط و عدل بیاورد. اصلاً مشکل دنیا در این است که قسط و عدل نیست. مشکل دنیا روز به روز هم زیادتر می‌شود» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۶۸/۱۱/۹).<sup>۱</sup>

### ج) انتظار و فطرت ظلم‌ستیزی

ظلم‌ستیزی خواست فطری بشریت است و بر پایه آن مردم در انتظار ظهور منجی موعود به سر می‌برند. زیرا بر طبق وعده داده شده، با ظهور منجی ظلم و ستم، از ریشه کنده می‌شود و جامعه انسانی طعم شیرین عدالت را خواهد چشید. این مطلب در منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) مورد توجه قرار داده شده و در بیانات مختلف بدان اشاره شده است. ایشان در باره رسالت دین اسلام در این خصوص می‌فرماید:

بشر به سمت آن چیزی حرکت می‌کند که مظهر آن، وجود مقدس مهدی<sup>علیه السلام</sup> باشد و او کسی است که در احادیث متواتر وارد شده که دنیا را از عدل و داد پُر می‌کند و ظلم را ریشه‌کن می‌سازد (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۶۸/۱۲/۱۰).<sup>۲</sup> بنابراین «همه بشریت متدین، منتظر مصلح است و همه مسلمین، منتظر مهدی موعودند... عدل و داد، استقرار عدالت در جامعه، از بین بردن ظلم از سطح زمین، خصوصیت مهدی موعود است» (همان).<sup>۳</sup> زیرا «ما شعله‌های ظلم و جور و نظام ظالمانه و استکبار را مشاهده می‌کنیم که روز به روز مشتعل‌تر می‌شود... الآن دنیا از ظلم و جور پُر شده و واقعاً ملت‌ها پناهی ندارند. اگر ما خودمان را در سایه اسلام حفظ کنیم، می‌توانیم پناه ملت‌ها باشیم. بنابراین، هدف بزرگ

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2259>

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2272>

3. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2272>

پیامبران و هدف قیام ولی عصر علیه السلام تأمین عدالت اجتماعی است. اولین ارزش در نظام ما از لحاظ عملی، باید تأمین عدالت اجتماعی باشد (آیت الله خامنه‌ای: ۶۸/۱۱/۹).<sup>۱</sup>

از منظر حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله) یأس و ناامیدی از مبارزه با ظلم و ستم، آفت بزرگی است که ممکن است اقشار مختلف مردم به خصوص نخبگان دچار آن شوند. البته در مکتب انتظار این درس آموخته می‌شود که در مقابل ظلم باید ایستادگی کرد و نباید دچار یأس و ناامیدی شد. «اولین درس عملی از این موضوع - انتظار و مهدویت - این است که نابود کردن بنای ظلم در سطح جهان، نه فقط ممکن است، بلکه حتمی است... مجموعه بزرگی از نخبگان که سررشته کار در دنیا در دست آنهاست، اسیر یأس و ناامیدی اند... بدیهی است که انسان‌های مایوس نمی‌توانند هیچ حرکتی در راه اصلاح انجام دهند. آن چیزی که انسان‌ها را وادار به کار و حرکت می‌کند، نور و نیروی امید است. اعتقاد به مهدی موعود، دل‌ها را سرشار از نور امید می‌کند... وقتی ملتی معتقد است نقشه ظالمانه و شیطانی امروز در کل عالم قابل تغییر است، آن ملت شجاعت می‌یابد و احساس می‌کند دست تقدیر، تسلط ستمگران را برای همیشه به طور مسلم ننوشته است. انسان‌ها می‌توانند تلاش کنند و پرچم عدالت را - ولو در يك نقطه محدود - بلند کنند» (آیت الله خامنه‌ای: ۱۳۸۱/۷/۳۰).<sup>۲</sup>

با توجه به فطری بودن ظلم‌ستیزی، از دیدگاه حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله) همه کسانی که به منجی موعود باور دارند و در انتظار ظهور وی به سر می‌برند؛ بر این باورند که منجی موعود با ظهور خودش بشر را از ظلم و جور نجات خواهد داد. بر این اساس از دیدگاه ایشان ولادت امام مهدی علیه السلام عید برای همه بشریت است. وی با تأکید بر این مطلب، در این باره می‌فرماید:

روز ولادت حضرت مهدی موعود علیه السلام، يك عید حقیقی برای همه افراد بشر و آن کسانی است که ستمی کشیده‌اند، رنجی برده‌اند، دل‌شان سوخته است، اشکی ریخته‌اند، انتظاری کشیده‌اند و یا با مشاهده ناملازمات در طول حیات خود و در هر نقطه‌ای از عالم - و حتی در هر نقطه‌ای از تاریخ - مصیبتی تحمل کرده‌اند. همه آنها در مثل چنین روزی و به یاد امروز، احساس شادمانی و امید و نشاط کرده‌اند. این ولادت بزرگ و این حقیقت عظیم، متعلق به يك ملت و يك زمان خاص نیست؛ بلکه متعلق به بشریت است. این میثاق خدا با انسان است؛ و این وعده خداست که تحقق آن را ضمانت کرده است. همه

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2259>

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3149>

انسان‌های طول تاریخ، نسبت به این پدیده عظیم و شگفت‌آور، احساس نیاز معنوی و قلبی کرده‌اند؛ چون تاریخ، از اول تا امروز و از امروز تا لحظه طلوع آن خورشید جهان تاب، با ظلم و بدی و پلیدی آمیخته بوده است. همه کسانی که از ظلمی رنج برده‌اند - چه آنهایی که به خودشان ظلم شده است و رنج برده‌اند و چه آنهایی که به ستم‌کشی دیگران نگاه کرده‌اند و رنج برده‌اند - با یاد ولادت این منجی عظیم تاریخ و بشر، در دل‌شان امیدی به وجود می‌آید. به همین خاطر، شما می‌بینید که این حقیقت، مخصوص شیعه هم نیست؛ بل همه ادیان و مذاهب، عقیده دارند که يك منجی و يك دست مقتدر الهی، در مقطعی از تاریخ خواهد آمد و در نجات بشر از ظلم و جور، معجزه‌گری خواهد کرد (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۷۴/۱۰/۱۷).<sup>۱</sup>

#### د) انتظار و فطرت کمال خواهی

یکی دیگر از خواست‌های فطری، گرایش به کمال و حرکت در راه تکامل فکری و اخلاقی و معنوی در انسان است. هر فردی با مراجعه به وجدان و درون خود در می‌یابد که به فضیلت و کمال گرایش دارد و طالب آن است و هرکسی که دارای کمال و فضیلتی باشد محبوب اوست. وجود چنین میل و گرایشی در انسان بیانگر آن است که این میل را خداوند از روی حکمت و مصلحت در او قرار داده و هرگز عبث و لغو نیست. از طرفی بر اثر مزاحمت ظالمان و ستمگران تا امروز بشر نتوانسته به کمال لایق خود برسد. پس لازم است روزی فرا برسد تا به این خواست فطری بشر پاسخ داده شود و آن روز با ظهور منجی موعود محقق خواهد شد. بنابراین دلیل فطری ما را به ضرورت آمدن نجات‌بخش و رسیدن انسان به عدالت و سعادت و کمال مطلوب خود در آخرالزمان نوید می‌دهد. بر این اساس لازم است روزی فرا برسد تا بدون هیچ مزاحمتی زمینه‌های تحقق کمال در انسان فراهم آید.

از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) باور منتظران به امام زمان علیه السلام، و احساس حضور ایشان در زندگی، انس و الفت بیشتری را ایجاد می‌کند و موجب پیشرفت و کمال خواهد شد. «هرچه دل‌ها با مقوله مهدویت آشنا شود و انس پیدا کند و حضور آن بزرگوار برای ما، ما مردمی که در دوران غیبت هستیم، محسوس‌تر شود و بیشتر حس کنیم و رابطه بیشتر داشته باشیم، این برای دنیای ما و برای پیشرفت ما به سمت آن اهداف بهتر خواهد بود» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۴/۱۸).<sup>۲</sup>

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2780>

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12889>



## هـ) انتظار و فطرت حق خواهی

یکی دیگر از خواست‌های فطری، گرایش انسان به حق و حق خواهی و حق شناسی و حرکت در مسیر حق است. شاهد بر آن حق دوستی همه بشریت است. زیرا همه انسان‌ها و در همه مکان‌ها با هر دین و آئینی به سمت حق گرایش دارند و حق طلب می‌باشند. شهید مطهری رحمته‌الله درباره فطرت حق جویی می‌نویسد:

قرآن همان‌طور که برای وجدان عقلی انسان اصالت قائل است؛ برای او يك اصالت وجدانی و فطری نیز قائل است؛ و براساس همان فطرت حق جویی و عدالت طلبی است که انسان‌ها را به سیر و حرکت وامی‌دارد و از این رو پیامش منحصر به طبقه کارگر یا کشاورز یا محروم و مستضعف نمی‌شود. قرآن به ظالم و مظلوم، هر دو خطاب می‌کند که به راه حق بیایند (مطهری، ۱۳۹۲: ج ۲۹، ۵۴۰).

او نیز می‌نویسد:

ظهور مهدی موعود حلقه‌ای است از حلقات مبارزه اهل حق و اهل باطل که به پیروزی نهایی اهل حق منتهی می‌شود. سهمیم بودن يك فرد در این سعادت موقوف به این است که آن فرد عملاً در گروه اهل حق باشد. آیاتی که بدان‌ها در روایات استناد شده است؛ نشان می‌دهد که مهدی موعود علیه‌السلام مظهر نویدی است که به اهل ایمان و عمل صالح داده شده است، مظهر پیروزی نهایی اهل ایمان است... از مجموع آیات و روایات استنباط می‌شود که قیام مهدی موعود علیه‌السلام آخرین حلقه از مجموع حلقات مبارزات حق و باطل است که از آغاز جهان برپا بوده است. مهدی موعود علیه‌السلام تحقق بخش ایده‌آل همه انبیا و اولیا و مردان مبارز راه حق است (آیت‌الله خامنه‌ای: ج ۲۴، ۴۳۷-۴۳۸).

با توجه به این مطلب، از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) فرج نهایی برای انسان یکی از معانی انتظار است. پیروزی حق بر باطل یکی از مصادیق فرج نهایی است که از فطرت حق خواهی انسان نشأت می‌گیرد. بر طبق این تفسیر، با ظهور حضرت ولی عصر علیه‌السلام دیگر باطل هرگز نخواهد توانست جولان دهد و در نهایت حق بر باطل پیروز خواهد شد. ایشان در این باره می‌فرماید:

انتظار فرج يك مفهوم بسیار وسیع و گسترده‌ای است. يك انتظار، انتظار فرج نهایی است؛ یعنی این که بشریت اگر می‌بیند که طواغیت عالم ترك تازی می‌کنند و چپاولگری می‌کنند و افسارگسیخته به حق انسان‌ها تعدی می‌کنند، نباید خیال کند که سرنوشت دنیا همین است؛ نباید تصور کند که بالاخره چاره‌ای نیست و بایستی به همین وضعیت تن داد؛ نه، بدانند که این وضعیت يك وضعیت گذراست - «للباطل جولة» - و آن چیزی که متعلق به

این عالم و طبیعت این عالم است، عبارت است از استقرار حکومت عدل؛ و او خواهد آمد. انتظار فرج و گشایش، در نهایت دورانی که ما در آن قرار داریم و بشریت دچار ستم‌ها و آزارهاست، يك مصداق از انتظار فرج است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۶/۲۹).<sup>۱</sup>

و از این منظر بنای عالم بر حق استوار است. «باطل جولانی می‌کند و قابل ادامه یافتن نیست. آنچه که خواهد توانست فضای عالم آفرینش را در اختیار بگیرد، حق است و بنای عالم برحق است» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۸۰/۸/۲۱).<sup>۲</sup>

در نتیجه بشریت با اعتقاد به ظهور منجی موعود و مهدویت و انتظار «می‌داند که این دوران تاریکی، این دوران ظلم، این دوران تسلط ناحق و باطل قطعاً سپری خواهد شد؛ این یکی از مهم‌ترین آثار و دستاوردهای این اعتقاد است» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۹۴/۳/۱۴).<sup>۳</sup>

#### و) انتظار و فطرت امیدواری

امید و آرزو یکی از ویژگی‌های فطری انسان‌ها است که بر پایه آینده‌نگری استوار است. زیرا اعتقاد به منجی موعود و یقین به ظهور او موجب می‌شود تا بشریت به آینده امیدوار شود و از طریق آن به آرزوهای خویش دست یابد. شکل کامل و مصداق اتم منجی، در دین اسلام در اندیشه مهدویت متجلی شده است. بنابراین اعتقاد به مهدویت پاسخی درخور به روح امید و آرزومندی انسان برای زندگی آینده و در مسیر کمال او است. برای تحقق روح امید و تثبیت آن در مردم، عناصر و مکانیسم‌هایی لازم و ضروری است. در رویکرد اسلامی، انتظار و مهدویت - امام مهدی عجله الله تعالی فرجه - تحقق‌بخش وعده‌ای است که خداوند به صالحان و متقیان داده و ایده‌آل تمام انبیاء توسط وی به منصفه ظهور خواهد رسید. از این رو این اندیشه مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عناصر و مکانیسم‌های ایجاد روح امید را در بطن خویش دارد. زیرا وعده پیروزی حق بر باطل و برچیده شدن بساط ظلم و ستم و گسترش صلح و عدل و گسترش امنیت، رفاه، پیشرفت و ترقی و بالا رفتن سطح فرهیختگی انسان‌ها و... که وعده تحقق آن در این اندیشه مطرح شده، موجب می‌شود تا مردم در انتظار آینده‌ای بهتر بوده و روح امید در آنان زنده و به آینده امیدوار شوند. در روایات اسلامی از چنین امید و آرزوی تحقق این ایده مقدس، به انتظار فرج یاد شده است.

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3308>

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8994>

3. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29914>

نگاه به انتظار از این منظر مورد توجه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) نیز قرار داده شده و در مناسبت‌های مختلف به خصوص در سخنرانی‌های ایام نیمه شعبان، بیشتر بدان پرداخته‌اند. ایشان با اشاره به اهمیت و نقش انتظار در ایجاد امید می‌فرماید: «ما منتظریم یعنی این امید را داریم که با تلاش و مجاهدت و پیگیری، این دنیایی که به وسیله دشمنان خدا و شیاطین، از ظلمات جور، طغیان و... پر شده است در سایه تلاش و فعالیت بی‌وقفه ما به یک جهانی تبدیل خواهد شد که در آن انسانیت و ارزش‌های انسانی محترم است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۱۲/۱۱).<sup>۱</sup> براساس این تفسیر امید با انتظار، عجین شده و همراه و قرین آن است. «انتظار یعنی دل سرشار از امید بودن نسبت به پایان راه زندگی بشر...» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۷۰/۱۱/۳۰).<sup>۲</sup> بنابراین «اعتقاد به مهدویت... امید را در دلها زنده می‌کند؛ هیچ وقت انسانی که معتقد به این اصل است ناامید نمی‌شود؛ چرا؟ چون می‌داند یک پایان روشن حتمی وجود دارد» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۷۶/۹/۲۵).<sup>۳</sup> امید ناشی از باور به مهدویت و انتظار «موجب می‌شود انسان تلاش و حرکت کند، پیش ببرد، مبارزه کند و زنده بماند. فرض کنید ملتی در زیر سلطه ظالمانه قدرت مسلطی قرار دارد و هیچ امیدی ندارد؛ این ملت مجبور است تسلیم شود... اما اگر این ملت و جماعت، امیدی در دل‌شان باشد و بدانند که عاقبت خوبی حتماً وجود دارد، چه می‌کنند؟ طبیعی است که مبارزه خواهند کرد... و اگر مانعی در راه مبارزه وجود داشته باشد، آن را برطرف خواهند کرد... ملتی که در دلش خورشید امید به آینده و زندگی و لطف و مدد الهی می‌درخشد، هرگز تسلیم و مرعوب نمی‌شود... عقیده به امام زمان علیه السلام هم در باطن فرد، هم در حرکت اجتماع و هم در حال و آینده، چنین تأثیر عظیمی دارد» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۷۴/۱۰/۱۷).<sup>۴</sup> در نتیجه با وجود امید می‌توان همه بن‌بست‌ها و گره‌ها را گشود. «وقتی در نهایت زندگی انسان، در مقابله با این همه حرکت ظالمانه و ستمگرانه، خورشید فرج ظهور خواهد کرد، پس در بن‌بست‌های جاری زندگی هم همین فرج متوقع و مورد انتظار است. این درس امید به همه انسان‌ها است» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۶۹/۶/۲۹)

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2430>  
 2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2586>  
 3. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=1192>  
 4. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2780>

۱. (۱۳۸۴).

از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) یأس و ناامیدی نخبگان عامل مؤثر برای تسلیم در مقابل ظلم و ستم است. «مجموعه بزرگی از نخبگان که سررشته کار دنیا در دست آنهاست، اسیر یأس و ناامیدی‌اند... آن چیزی که انسان‌ها را وادار به کار و حرکت می‌کند نور و نیروی امید است. اعتقاد به مهدی موعود علیه السلام دل‌ها را سرشار از نور امید می‌کند» (آیت‌الله خامنه‌ای: نیمه شعبان، ۱۳۸۱/۷/۳۰).<sup>۲</sup> بنابراین «امام مهدی علیه السلام ذخیره امید بشریت است. اگر این امید در دل انسان وجود داشته باشد، به نظر او قدرت‌نمایی صوری قدرتمندان، پوچ و حضور قدرتمندانه آنها در عرصه‌های بازیگری جهانی در خور استهزاء خواهد آمد» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۸۳/۱۰/۲).<sup>۳</sup>

از دیدگاه معظم‌له امیدآفرینی از مهم‌ترین و بزرگ‌ترین خواص باور به مهدویت و انتظار است. «بزرگ‌ترین خاصیت این اعتقاد در میان شیعیان، امیدآفرینی است. جامعه تشیع فقط به برجستگی‌های تاریخ خود در گذشته متکی نیست، چشم به آینده دارد. یک نفر معتقد به مسئله مهدویت طبق اعتقاد تشیع، در سخت‌ترین شرایط، دل [را] خالی از امید نمی‌داند و شعله امید همواره وجود دارد؛ می‌داند که این دوران تاریکی، این دوران ظلم، این دوران تسلط ناحق و باطل قطعاً سپری خواهد شد؛ این یکی از مهم‌ترین آثار و دست‌آوردهای این اعتقاد است (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۹۴/۳/۱۴).<sup>۴</sup>

از دیدگاه ایشان امید به آینده درخشان موجب می‌شود تا افراد در دوران انتظار خودشان را برای آن آماده نمایند. «اعتقاد به مهدویت و به وجود مقدس مهدی موعود علیه السلام، امید را در دل‌ها زنده می‌کند. هیچ‌وقت انسانی که معتقد به این اصل است، ناامید نمی‌شود. چرا؟ چون می‌داند یک پایان روشن حتمی وجود دارد؛ برو برگرد ندارد. سعی می‌کند که خودش را به آن برساند (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۷۶/۹/۲۵).<sup>۵</sup>

بنابراین امید را باید یکی از لوازم مهم انتظار فرج به‌شمار آورد. براساس آن کسی که در انتظار

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3308>
2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3149>
3. <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1223>
4. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29914>
5. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2865>

ظهور امام زمان علیه السلام به سر می‌برد هرگز در مواجهه با ناملایمات ناامید نخواهد شد و این درس انتظار واقعی است که موجب نشاط و پویایی و آمادگی خواهد شد. «وقتی به ما می‌گویند منتظر فرج باشید، فقط این نیست که منتظر فرج نهایی باشید، بلکه معنایش این است که هر بن بستى قابل گشوده شدن است. فرج، یعنی این؛ فرج، یعنی گشایش. مسلمان با درس انتظار، فرج می‌آموزد و تعلیم می‌گیرد که هیچ بن بستى در زندگی بشر وجود ندارد که نشود آن را باز کرد و لازم باشد که انسان ناامید دست روی دست بگذارد و بنشیند و بگوید دیگر کاری نمی‌شود کرد؛ نه، وقتی در نهایت زندگی انسان، در مقابله با این همه حرکت ظالمانه و ستمگرانه، خورشید فرج ظهور خواهد کرد، پس در بن بست‌های جاری زندگی هم همین فرج متوقع و مورد انتظار است. این، درس امید به همه انسان‌هاست؛ این، درس انتظار واقعی به همه انسان‌هاست؛ لذا انتظار فرج را افضل اعمال دانسته‌اند؛ معلوم می‌شود انتظار، يك عمل است، بی‌عملی نیست. نباید اشتباه کرد، خیال کرد که انتظار یعنی اینکه دست روی دست بگذاریم و منتظر بمانیم تا يك کاری بشود. انتظار يك عمل است، يك آماده‌سازی است، يك تقویت انگیزه در دل و درون است، يك نشاط و تحرك و پویایی است در همه زمینه‌ها» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۸۴/۶/۲۹).<sup>۱</sup>

از این منظر امید به منزله روح در کالبد و جسم جامعه به شمار می‌رود؛ به طوری که با وجود آن، ملت‌ها و جوامع از آسیب قدرت‌ها در امان خواهند ماند. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) با تأکید بر این نکته، در این باره می‌فرماید:

«چند خصوصیت در عقیده مهدویت هست که این خصوصیات برای هر ملتی، به منزله خون در کالبد و در حکم روح در جسم است. یکی، امید است. گاهی اوقات دست‌های قلدر و قدرتمند، ملت‌های ضعیف را به جایی می‌رسانند که امیدشان را از دست می‌دهند. وقتی امید را از دست دادند، دیگر هیچ اقدام نمی‌کنند؛ می‌گویند چه فایده‌ای دارد؟ ما که دیگر کارمان از کار گذشته است؛ با چه کسی در بیفتیم؟ چه اقدامی بکنیم؟ برای چه تلاش کنیم؟ ما که دیگر نمی‌توانیم! این، روح ناامیدی است. استعمار این را می‌خواهد. امروز استکبار جهانی مایل است که ملت‌های مسلمان و از جمله ملت عزیز ایران، دچار روح ناامیدی شوند و بگویند: دیگر نمی‌شود کاری کرد؛ دیگر فایده‌ای ندارد! می‌خواهند این را به زور در مردم تزریق کنند...

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3308>

متدینین را از گسترش دین مأیوس کنند، آزادی طلبان و علاقه‌مندان به مسائل فرهنگی و سیاسی را از امکان کار سیاسی، یا کار فرهنگی مأیوس کنند و آینده را در نظر افرادی که چشم به آینده دوخته‌اند، تیره و تار جلوه دهند! برای چه؟ برای این‌که جوشش و امید را از این مجموعه انسانی که با امید کار می‌کند، بگیرند و آن را به یک موجود مرده، یا شبیه مرده تبدیل کنند، تا بتوانند هر کاری که مایلند انجام دهند! با یک ملت زنده که نمی‌توانند هر کاری بخواهند، انجام دهند (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۷۶/۹/۲۵).<sup>۱</sup>

## ۲. انتظار و طرح کلی عقل

طرح کلی عقلی یکی دیگر از طرح‌های کلی‌ای است که مهدویت و انتظار می‌تواند بر آن استوار باشد. بر این اساس از راه عقل نظری می‌توان بر ضرورت وجود منجی موعود و انتظار و مهدویت استدلال نمود. مهم‌ترین دلایل عقل نظری در این زمینه به قرار ذیل است:

### الف) محال بودن قسر دائم یا قسر اکثری<sup>۲</sup> از راه ظلم و ستم

در طول تاریخ تا به امروز نوع بشریت با ظلم و ستم دست و پنجه نرم نموده و تحت ظلم و ستم ظالمان و ستم‌گران به سر برده است. از طرفی براساس دلیل عقلی یاد شده - محال بودن قسر دائمی و یا اکثری - قسر انسانیت در تمام عمر یا در اکثریت عمرش در تحت ظلم و ستم محال خواهد بود. بنابراین بر طبق حکم عقل روزگاری باید فرا برسد که انحای مختلف و چهره‌های گوناگون ظلم و ستم از جامعه بشری رخت بر بندد و روزگار عدل و داد از راه برسد؛ و آن روزگاری است که انسانیت و ارزش‌های والای انسانی و کرامت‌های اخلاقی حاکمیت بیابد و آن عصر طلایی ظهور منجی موعود و حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) با تأکید بر این مطلب در این باره می‌فرماید:

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2865>

۲. علامه طباطبایی رحمته الله علیه در مورد محال بودن قسر دائم می‌گوید: «بطنان قسر دائم از ضروریات است». «قسر» در اصطلاح به معنای منع کردن و ممنوع کردن چیزی از اثر طبیعی خودش است. مثلاً اثر طبیعی آتش سوزاندگی است حال اگر چیزی جلوی سوزاندگی آتش را بگیرد و نگذارد آن بسوزاند؛ این را قسر گویند و عقلاً امری محال است. اثر طبیعی انسان به کمال رسیدن و رو به سوی خداوند داشتن است. حال اگر چیزی جلوی این کمال را بگیرد و نگذارد هیچ‌وقت انسان به کمال برسد این امر عقلاً محال است. منظور از قسر اکثری آن است که چیزی در طبیعت در اکثر دوره عمرش از اقتضای ذاتی خود محروم شود. این هم عقلاً محال است. پس باید گفته شود که هر موجودی و هر پدیده‌ای در در بیشتر دوره عمر به خواسته طبیعی‌اش می‌رسد و از اقتضای طبیعت‌اش محروم نخواهد شد (تفسیر المیزان، ج ۱، ۳۱۳).

يك نفر معتقد به مسئله مهدویت طبق اعتقاد تشیع، در سخت‌ترین شرایط، دل [را] خالی از امید نمی‌داند و شعله امید همواره وجود دارد؛ می‌داند که این دوران تاریکی، این دوران ظلم، این دوران تسلط ناحق و باطل قطعاً سپری خواهد شد؛ این یکی از مهم‌ترین آثار و دستاوردهای این اعتقاد است... این شعله فروزان، این فروغ تابان، در جوامع شیعی در طول قرن‌های گذشته وجود داشته است و هم‌چنان وجود خواهد داشت و ان‌شاءالله دوران انتظار منتظران سر خواهد آمد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۳/۱۴).<sup>۱</sup>

#### ب) محال بودن قسر دائم یا قسر اکثری از راه استخدام شهوات نسبت به عقل

وجود عقل در انسان از يك طرف و وجود شهوات و قوای نفسانی از طرف دیگر، همواره موجب نزاع و کشمکش بین تمایلات نفسانی و عقل می‌شود، کسی که عقل او بر قوای نفسانی اش غلبه کند به مقامی بلند خواهد رسید و به کمالات انسانی دست پیدا می‌کند. در حقیقت حکمت وجود عقل در انسان ایجاد تعدیل در قوای مختلف انسانی و تشخیص خوبی و بدی افعال است. بر این اساس فرماندهی و مدیریت وجود انسان و تدبیر امور مختلف او باید به دست عقل باشد تا بتواند سهم هر يك از قوای وجود انسان را بدون افراط و تفریط در اختیار او قرار دهد، و این حالت ذاتی و فطری و طبیعی وجود انسان است. از طرفی تا امروز عقل نتوانسته در جایگاه اصلی خود بنشیند و به کار واقعی خود که تدبیر و فرماندهی وجود انسان است به طور کامل بپردازد، زیرا همواره در بیشتر موارد از مسیر طبیعی خود باز خارج شده و در خدمت شهوات و قوای نفسانی قرار داده شده است. این وضعیت بر خلاف اقتضای طبیعی عقل در وجود انسان است. از طرف دیگر قسر دائم و یا اکثری عقلاً محال است. پس باید روزی فرا رسد تا عقل بشر از اسارت و بردگی قوای نفسانی نجات یابد و رسالت خویش را به نحو اتم به انجام برساند. وعده فرا رسیدن چنین روزی در اسلام در اندیشه مهدویت متبلور شده است. یعنی با آمدن امام مهدی علیه السلام و ظهور ایشان طوق بردگی و اسارت از گردن عقل برگرفته می‌شود و به مجد و عظمت واقعی می‌رسد و در جایگاه واقعی خود قرار می‌گیرد.

در منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) بین امید که ناشی از باور به مهدویت و انتظار است با آینده روشن که لزوماً همراه با عقلانیت است؛ ملازمه وجود دارد. ایشان در این باره می‌فرماید:

اعتقاد به مهدویت و - باور - به وجود مقدس مهدی موعود علیه السلام، امید را در دل‌ها زنده

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29914>

می‌کند. هیچ وقت انسانی که معتقد به این اصل است، ناامید نمی‌شود. چرا؟ چون می‌داند يك پایان روشن حتمی وجود دارد؛ برو برگرد ندارد. سعی می‌کند که خودش را به آن برساند (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۷۶/۹/۲۵).<sup>۱</sup>

مبنای این دیدگاه روایتی است که براساس آن، عصر ظهور عصر عقلانیت و حاکمیت ارزش‌های عقلانی است (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ج ۱، ۲۵). لذا در سایه رشد و کمال عقل، قسر دائم یا قسر اکثری استخدام شهوات نسبت به عقل از میان برداشته خواهد شد.

### ج) فلسفه تاریخ و هدفمندی آن در پرتو ظهور منجی موعود (مهدویت)

یکی دیگر از دلایل عقلی بر اندیشه منجی موعود و مهدویت و انتظار، معنا داشتن تاریخ در سایه اعتقاد به منجی آخرالزمان است. زیرا براساس «معناداری و فلسفه تاریخ» روند طولانی مدت تاریخ، دارای هدف، غایت و معنای مشخصی است؛ و آن تحقق جامعه موعود الهی و رسیدن بشر به اوج سعادت و کمال مادی و معنوی است. در حقیقت ظهور «منجی موعود»، سرمنزل متعالی و متکامل تاریخ بشری است. بر این اساس این معناداری تاریخ، در فکر و ذهن بشر سایه انداخته و او را متوجه فرجام متعالی تاریخ ساخته است. این ایده در دورانی از تاریخ به کمال و تمام، تحقق خواهد یافت و آن عصر «ظهور منجی موعود» است. پس معناداری تاریخ و کشف غایت و هدف آن، می‌تواند منشأ توجه انسان‌ها به ظهور مصلح بزرگ باشد.

از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) بین هدفمندی تاریخ و امید به آیند تلازم وجود دارد. یعنی در پرتو باور به مهدویت و انتظار، برای فرد امید به آینده روشن، ترسیم خواهد شد و در نتیجه لازم است خود را برای آن آماده نماید. ایشان در این باره می‌فرماید:

مسئله انتظار هم که جزء لاینفک مسئله مهدویت است، از آن کلیدواژه‌های اصلی فهم دین و حرکت اساسی و عمومی و اجتماعی امت اسلامی به سمت اهداف والای اسلام است؛ ... انتظار - یعنی مترصد يك حقیقتی که قطعی است، بودن. انتظار یعنی این آینده حتمی و قطعی است... این انتظار، تکلیف بردوش انسان می‌گذارد... انتظار لازمه‌اش آماده‌سازی خود هست... انتظار يك چنین حالتی را به وجود می‌آورد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۴/۱۸).<sup>۲</sup>

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2865>

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12889>



بنابراین براساس فلسفه تاریخ و هدفمندی آن، ظلم و ستم هرچند هم بسیار فراگیر شده باشد، اما از بین خواهد رفت. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) در این باره می‌فرماید:

آن ملتی که به آینده امید دارد، می‌داند که روزگار ظلم و ستم و زورگویی و تجاوز و طغیان و استکبار، با همه حجم عظیمی که امروز در جهان به وجود آورده است، یک روزگار تمام شدنی است و دورانی خواهد رسید که قدرت قاهره حق، همه قله‌های فساد و ظلم را از بین خواهد برد و چشم‌انداز زندگی بشر را با نور عدالت منور خواهد کرد (آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۷۰/۱۱/۳۰).<sup>۱</sup>

### نتیجه‌گیری

انتظار فرج عنصر مشترک همه ادیان است و در حوزه‌های مختلف فردی و اجتماعی آمادگی لازم را به وجود می‌آورد؛ آرمان‌گرایی و نشاط و پویایی و وظیفه‌شناسی و روح امید را در افراد زنده می‌کند. در اندیشه اسلامی این باور در قالب اندیشه مهدویت متجلی شده است. اهمیت آن باعث شده، همواره مورد توجه اندیشمندان اسلامی به خصوص شیعه قرار گیرد و حرکت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را براساس آن پی‌ریزی نمایند. به هدف ایجاد آمادگی در جامعه منتظر لازم است دیدگاه آنان در باره طرح کلی مرتبط با مهدویت و انتظار مورد واکاوی قرار داده شود. بدین جهت در این نوشته، طرح کلی فطری و عقلی انتظار در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله) مورد بررسی قرار داده شد. مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق عبارت است از:

۱. مفاهیمی چون: طرح کلی، انتظار و منظومه فکری در اصطلاح و لغت مورد واکاوی قرار داده شد؛ و حتی الامکان سعی شد از منظر مقام معظم رهبری (مدظله) و با استناد به سخنان و آثار ایشان تبیین گردد.

۲. انتظار با تأکید بر دو طرح کلی فطری و عقلی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله) و در منظومه فکری ایشان به صورت نظام مند مورد بحث و بررسی قرار داده شد؛ و در این باره در طرح کلی فطری به چند مطلب مهم اشاره گردید؛ اموری چون: انتظار و فطرت نجات‌خواهی، انتظار و فطرت عدالت‌خواهی، انتظار و فطرت ظلم‌ستیزی، انتظار و فطرت کمال‌خواهی، انتظار و فطرت حق‌خواهی، انتظار و فطرت امیدواری؛ و در طرح کلی عقلی اموری چون:

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2586>

محال بودن قسر دائم یا قسر اکثری از راه ظلم و ستم، محال بودن قسر دائم یا قسر اکثری از راه استخدام شهوات نسبت به عقل، فلسفه تاریخ و هدفمندی آن در پرتو ظهور منجی موعود (مهدویت)، مورد بررسی قرار داده شد.

از محدودیت‌های این پژوهش، عدم نظام‌مندی فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله) در خصوص طرح‌های یاد شده و عدم کار پژوهشی و فقدان منابع لازم در این خصوص بود.

### منابع

#### قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۵۹ق)، *کمال‌الدین و تمام‌النعمة*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، دوم.
۲. ابن حزم، علی بن محمد (۱۴۱۶ق)، *الفصل فی الملل و الأهل و النحل*، بیروت، دارالکتب العلمیه.
۳. ابن فارس، احمد (۱۴۰۴ق)، *معجم مقاییس اللغة*، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، اول.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، *لسان‌العرب*، بیروت، دارصادر، سوم.
۵. اربلی، علی بن عیسی (۱۴۲۱ق)، *کشف الغمّة فی معرفة الأئمة*، قم، شریف رضی، اول.
۶. آلن بیرو (۱۳۷۵)، *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه: باقر ساروخانی، تهران، نشر کیهان، سوم.
۷. ترخان، قاسم (۱۳۹۵)، «برایند مبانی جهان‌شناختی الگوی اسلامی پیشرفت»، *قبسات*، شماره ۸۰.
۸. حمصی رازی، محمود بن علی (۱۴۱۴ق)، *المنتقد من التقليد*، قم، دفتر انتشارات اسلامی، اول.
۹. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۵)، *در مکتب جمعه (خطبه‌های نماز جمعه)*، تهران، ارشاد اسلامی.
۱۰. دهخدا، علی اکبر (۱۳۳۰ش)، *لغت‌نامه*، تهران، دانشگاه تهران.
۱۱. زبیدی، محمد بن مرتضی (۱۴۱۴ق)، *تاج العروس*، بیروت، دارالفکر، اول.
۱۲. صدر، محمد باقر (۱۴۱۷ق)، *بحث حول المهدی*، با مقدمه: دکتر عبدالجبار شراره، بیروت، الغدیر.
۱۳. طباطبایی، محمد حسین (۱۳۹۰ق)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت، مؤسسه الاعلمی، دوم.
۱۴. طریحی، فخرالدین محمد (۱۳۷۵)، *مجمع البحرین*، تهران، مرتضوی، سوم.
۱۵. عمید، حسن (۱۳۶۳)، *فرهنگ لغت*، تهران، امیرکبیر، اول.

۱۶. قمی، علی بن ابراهیم (۱۳۶۵)، *تفسیر القمی*، قم، دارالکتاب، سوم.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، *الکافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چهارم.
۱۸. مطهری، ۱۳۹۲: مرتضی (۱۳۹۲)، *مجموعه آثار*، قم، صدرا، هفتم.
۱۹. ملایی، حسن (۱۳۹۷)، *ما منتظریم*، قم، مرکز تخصصی مهدویت، سوم.
۲۰. موسوی اصفهانی، محمدتقی (۱۴۲۸ق)، *مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم*، قم، مؤسسه الامام المهدی، پنجم.
۲۱. سایت رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله):  
Khamenei.ir